

بازشناسی ابعاد و معیارهای تحقق‌پذیری طرح‌های شهری در تجارب معاصر ایران

اصغر مولائی، مریم محمدزاده

۱- استادیار، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

۲- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

molaei.2488@gmail.com

تاریخ پذیرش ۱۴۰۰/۰۶/۲۴

تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۰۴/۲۴

چکیده

یکی از دغدغه‌های همیشگی محافل طراحی شهری جستجو و تحلیل علل ناکامی پروژه‌های توسعه شهری است. به بیان دیگر، معمولاً این پرسش مطرح می‌شود که چرا این گونه پروژه‌ها، که بیشتر بر پایه نظریات و توسط نخبگان این حرفه تهیه شده‌اند، در مرحله عمل به تولید فرآورده‌های مطلوب منجر نشدند؟ کندوکاو و تحلیل علل ناکامی پروژه‌های طراحی شهری و اهمیت بسیار بالای زمان و چگونگی اجرای طرح در این پروژه‌ها، موجب شد توجه متخصصان به بعد فرآیندی طراحی شهری معطوف شود چراکه به نظر می‌رسید راه حل این مسئله در رابطه‌علی میان کیفیت فرآیند و کیفیت فرآورده باشد. همچنین برخی پژوهشگران معیارها و شاخص‌های تأثیرگذار بر تحقق‌پذیری شهری معرفی می‌نمایند که از مهمترین آنها، که در این پژوهش نیز به آنها پرداخته شده، می‌توان به عوامل برنامه‌ریزی و طراحی، عوامل مدیریتی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی و فرهنگی، عوامل حقوقی، عوامل اخلاقی اشاره کرد. این پژوهش مروری است بر مقالات و نظریات این حوزه.

واژگان کلیدی: تحقق‌پذیری، طراحی شهری، طراحی شهری در عمل، ایران.

۱- مقدمه و بیان مساله

در همه پروژه‌های طراحی شهری آنچه مهم است این است که چه زمانی و چگونه به اجرا در خواهند آمد. در طی تمامی مراحل فرآیند طراحی شهری باید تحقق‌پذیری آن مدنظر باشد. پس تحقق‌پذیری و ضرورت توجه به آن امری است که دوشادوش تمامی

مراحل حرکت می‌کند. در حقیقت اگر به هر دلیل و در هر مرحله‌ای تحقق‌پذیری فرآیند با مشکل مواجه شود، کل آن زیر سؤال می‌رود. بیشتر پروژه‌های طراحی شهری به واسطه فراهم نبودن بسترهای لازم قانونی، اقتصادی، اجتماعی و تشکیلاتی در نظام‌ها و جوامع باز کنونی، هیچ‌گاه از روی کاغذ به واقعیت مبدل نشده است [۱].

بر این اساس، توجه متخصصان به بعد فرآیندی طراحی شهری معطوف و با تکامل طراحی شهری، این نکته روشن شد که پروژه‌هایی که به بعد ماهوی طراحی شهری می‌پردازند، موفق نخواهند بود. بدین منظور شناسایی معیارها و شاخص‌های مؤثر در فرآیند تحقق این قبیل پروژه‌ها حائز اهمیت است. البته باید ویژگی‌های بسترهای این پروژه‌ها در آن تعریف و اجرا می‌شوند را شناخت. در این پژوهش معیارها و شاخص‌ها بر اساس شرایط موجود ایران مورد شناسایی قرار گرفته و اولویت‌بندی شد. با توجه به روحیه حاکم بر طراحی شهری ایران که برگرفته از الگوی طراحی شهری ساخت و سازگراست، منابع مالی کلان و قدرت در تصمیم‌گیری و اجرا به عنوان مهم‌ترین معیارهای تحقق در شرایط موجود است.

بسیاری از پروژه‌های طراحی شهری ایران با به کارگیری قدرت مرکزی، چه سیاسی و چه مالی اجرا شده‌اند. این نکته بسیار حائز اهمیت است که کلیه پروژه‌های طراحی شهری در نهایت تنها از راه ایده‌های طراحی شکل نمی‌گیرند، بلکه تصمیم‌بازاریابی بخش خصوصی و عمومی و منابع تأمین مالی نیز در این شکل‌گیری نقش دارند. البته یافته‌های پژوهش نشانگر ناکافی بودن معیارهای مذکور و نیاز به توجه به معیارهای مکملی مانند مشارکت عمومی و توجه به نقش حوزه آکادمیک است. در این راستا اولین گام، تعریف جایگاه مناسب برای این قبیل پروژه‌ها در نظام قانونی و تشکیلاتی کشور است تا به تدریج با تثبیت موقعیت و مهیاتر شدن بستر اجتماعی و مشارکت عمومی سایر شرایط مورد نظر برای اجرای موفق محقق شود. ولی هنوز برای گذار از مرحله گفتار به مرحله عمل، زمان بیشتری برای تدارک بسترهای قانونی، تشکیلاتی و فنی مورد نیاز است [۲].

۲- روش پژوهش

این پژوهش با هدف بازشناسی ابعاد، علل و عوامل عدم تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران بوده و با روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، روش تحلیلی، استدلال منطقی و بهره‌گیری از شیوه‌های مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی، مشاهده میدانی انجام شده است.

۳- مبانی چارچوب نظری پژوهش

۳-۱- واژه‌شناسی

طراحی شهری: کوان (۲۰۰۲)، در کتاب اسناد توسعه طراحی شهری، چنین تعریفی را از طراحی شهری ارائه داده است: "طراحی شهری هنر آفرینش مکان است. طراحی شهری شامل طراحی ساختمان‌ها، مجموعه ساختمان‌ها، فضاها و محیط طبیعی در روستاها، شهرستان‌ها و شهرها است و به تعیین چارچوب‌ها و فرآیندی می‌پردازد که توسعه موفق را ممکن می‌سازد." همچنین در تعریف دیگری طراحی شهری را فعالیتی میان رشته‌ای و گروهی که باهم دربرگیرنده فرآیند مسئله‌گشایی و راه‌حلی‌هایی (فرآورده‌هایی) است که هدفشان سازماندهی کالبدی عرصه عمومی شهر به شکلی که موجب ارتقاء کیفیت عملکردی، زیست محیطی و تجربه زیباشناختی مکان‌های شهری و از آن طریق موجب ارتقاء کیفیت زندگی انسان شود، می‌داند [۳، ۴].

تحقق‌پذیری: تحقق‌پذیری با دو معیار ثمربخشی (Effectiveness) و کارایی (Efficiency) تعریف می‌شود. ثمربخشی یعنی اینکه تا چه حد یک طرح یا یک پروژه به اهداف خود رسیده است. کارایی یعنی نسبت بین ورودی و خروجی یک طرح یا نسبت منابع صرف

شده و حاصل کار در اینجا، مسأله این است که طرح‌های توسعه شهری چرا ثمربخشی و کارآیی لازم را ندارند یعنی به اهداف خود نمی‌رسند و به نسبت منابعی که صرف تحقق آن‌ها شده حاصل آن‌ها بیشتر ناچیز است [۵].

تحقق‌پذیری در طراحی شهری: یکی از دغدغه‌های اصلی طراحی شهری، کندوکاو و تحلیل علل ناکامی پروژه‌های طراحی شهری است. به عبارت دیگر این پرسش مطرح می‌شود که چرا این گونه پروژه‌ها که بر پایه نظریات و به وسیله نخبگان این حرفه تهیه شده‌اند، در مرحله عمل به تولید فرآورده‌های مطلوب منجر نشدند؟ به نظر می‌رسد که پاسخ این سؤال در رابطه میان کیفیت فرآیند و کیفیت فرآورده باشد. به عبارت دیگر عدم توجه به نقش فرآیند در مشروط نمودن کیفیت فرآورده طراحی شهری (یعنی غفلت از پیوند میان فرآیند و فرآورده) می‌تواند توضیح دهنده ناکامی بسیاری از پروژه‌ها باشد. پس از آن‌که ادبیات تحقق‌پذیری شروع به پدیدار شدن کرد، سئوالاتی از این قبیل پیش آمد: چگونه تحقق‌پذیری می‌تواند فرآیند برنامه‌ریزی را از طریق مفهوم‌سازی و سنجش امکان‌پذیری آنها تنظیم نماید. در اینجا است که تفکر فرآیندی و فرآیند طراحی شهری به مثابه روش و ابزاری مناسب برای مواجهه با مسائل پیچیده سازمان یافته جلوه می‌کند. برخلاف روش‌های سنتی طراحی که طرح در جعبه سیاه ذهن طراحان شکل می‌گرفت، روش فرآیندی برپایه تفکر واگرا به تولید طیفی از راه‌حل‌های مناسب می‌انجامد و با انطباق مؤثرتر با شرایط مورد مداخله موجب بالا بردن احتمال تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری می‌شود [۶، ۷].

۳-۲- ابعاد طراحی شهری

کوین لینچ، هدف اصلی طراحی شهری را ارتقاء کیفیت زندگی انسان‌ها، می‌داند. کلارنس اشتاین، ارتباط بین ساختمان‌ها با یکدیگر و با قرارگاه طبیعی‌شان برای کمک به زندگی معاصر را عنوان می‌کند. گوردن کالن (۱۹۶۱) نیز همین ارتباط را تاکید می‌کند. کامیلوسیت طراحی شهری را مطالعه عرصه عمومی شهر شامل خیابانها، میدان‌ها، بلوارها، پارک‌های شهری و به انضمام نماهای ساختمان‌های محصور کننده آن فضاها تعریف می‌کند. ایموس راپاپورت، برنامه‌ریزی و طراحی شهری هم‌چون جایگاهی برای کنترل و یا شتاب‌بخشی به فرایند رشد انسان و سازمان دادن فضا، زمان، معنی و ارتباطات می‌داند. کریستوفر الکساندر (۱۹۷۹) پس از بیان الگو و وارد کردن مفهوم اشیاء و ارتباطات به طراحی شهری، آن را عامل پیوند الگوها خوانده و بیان می‌کند که آنچه همه روزه به عنوان شیء ادراک می‌شود (مانند ساختمان، دیوارها و خیابان و...) به گونه دیگر، الگوهایی که در ارتباط با الگوهای دیگرند، (مثلاً یک پنجره رابطی بین درون و بیرون است، بین فضای عمومی و خصوصی) وقتی آنها از این رابطه خارج شده و به شیء تبدیل شوند، الگوها کیفیت خود را که الکساندر آن را زنده بودن نامیده است [۸]، از دست می‌دهند. بنابراین نقش طراحی شهری درباره ارتباط الگوها است که دیگران (معماران، توسعه‌گران، مهندسان) در ابتدا سعی در انجام آن داشتند [۹].

دانش طراحی شهری دو بعد دارد: یکی «بعد ماهوی» که به مطالعه و اظهار نظر در صفات فرم شهر به مثابه «فرآورده» طراحی شهری می‌پردازد، و دیگری «بعد رویه‌ای» که کانون توجه آن مطالعه در زمینه «فرایند» لازم برای دستیابی به فرم شهری است. به بیان دیگر، مبحث فرایند طراحی شهری، که با مقوله روش‌شناسی در حیطه تصمیم‌گیری طراحی و تدارک بسترهای لازم برای تحقق‌پذیر کردن تصمیمات سروکار دارد، بخشی از بعد رویه‌ای دانش طراحی شهری را تشکیل می‌دهد. اهمیت فرایند طراحی شهری از آن رو است که به طور معنادار بر موفقیت و تحقق فرآورده مورد نظر تأثیر می‌گذارد و آن را مشروط، و تعیین می‌کند. یکی از دغدغه‌های همیشگی محافل طراحی شهری جستجو و تحلیل علل ناکامی پروژه‌های توسعه شهری است. به بیان دیگر، بیشتر این پرسش مطرح می‌شود که چرا این گونه پروژه‌ها، که بر پایه نظریات و توسط نخبگان این حرفه تهیه شده‌اند، در مرحله عمل به تولید فرآورده‌های مطلوب منجر نشدند؟ به نظر می‌رسد که پاسخ چنین پرسش‌هایی را بتوان در رابطه علی میان کیفیت «فرایند» و کیفیت «فرآورده» متناظر پیگیری کرد.

به بیان دیگر، توجه نداشتن به نقش فرایند در مشروط کردن کیفیت فرآورده طراحی شهری، یعنی غفلت از پیوند فرایند و فرآورده، می‌تواند عامل ناکامی بسیاری از پروژه‌ها باشد [۱۰]. از این رو گلکار طراحی شهری را در «نظریه‌ی فرآیند» مورد بررسی قرار می‌دهد. در تحقق‌پذیری طرح‌های طراحی شهری عوامل و ابعاد عدیده‌ای دخیل هستند که بر حسب شرایط یک یا چند مورد از این عوامل می‌تواند در تحقق‌پذیری یا عدم آن موثر واقع شود که عبارتند از:

۱) عوامل برنامه‌ریزی و طراحی؛ این عوامل می‌تواند از جنبه برنامه‌ریزی یا طراحی و یا جنبه‌های علمی و هنری مرتبط باشد. بطوریکه با نادیده گرفتن یا کم توجهی به این جنبه‌ها، طرح از استقبال کارفرما و سرمایه‌گذار و مردم برخوردار نباشد. عدم اتخاذ نگرش جامع به طرح می‌تواند به طرح‌هایی با دید یک بعدی مانند طرح‌هایی صرفاً ترافیکی یا صرفاً عمرانی یا اقتصادی منجر شود.

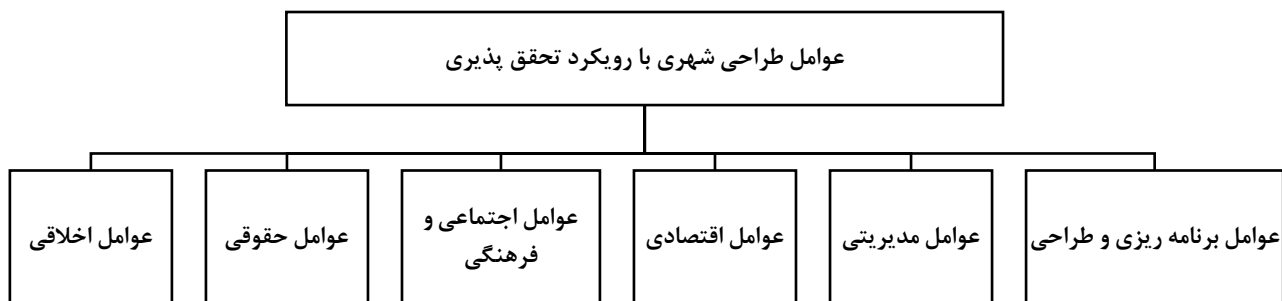
۲) عوامل مدیریتی؛ این عامل یکی از مهمترین زمینه‌های موثر در طرح‌های طراحی شهری است بطوریکه آگاهی، حمایت و توجه مجموعه مدیران اعم شهرداری و شورای شهر و سایر عوامل مدیریتی دولتی و غیردولتی می‌تواند طرح را در عمل محقق نماید یا برعکس. در بسیاری از کلانشهرها، حمایت سیاسی از طرح‌ها می‌تواند پشتوانه اجرایی و تحقق‌پذیری آن را تامین نماید.

۳) عوامل اقتصادی؛ که وجود و تامین بودجه مالی لازم برای اجرای پروژه طراحی شهری از مهمترین زمینه‌های تحقق‌پذیری محسوب می‌شود.

۴) عوامل اجتماعی و فرهنگی که همان مردم و خواسته و سنتها و سبک زندگی آنها را شامل می‌شود. بسیاری از طرح‌ها بدون توجه به مردم و مطالبات آنها با نگرشی غیرمردمی تهیه و ارائه می‌شوند که می‌تواند به شکست و عدم موفقیت در عملی شدن و حتی مقابله مردمی با آن در ممانعت از تحقق پروژه مواجه شود.

۵) عوامل حقوقی که در پروژه‌هایی که نیاز به تملک و تخریب املاک و خانه‌ها و فضاهای مردمی و سایر مالکین دارد و با عدم رضایت آنها یا عدم توافق در قیمت تملک اراضی موجب توقف پروژه یا ماندن طرح در روی کاغذ منتهی می‌گردد.

۶) عوامل اخلاقی که به عوامل دخیل در طرح اعم از کارفرما، مهندسین مشاور، پیمانکار و ناظر پروژه می‌تواند مرتبط باشد. چه بسا پروژه‌هایی که به مشاور یا طراح اصلح و شایسته واگذار نشده و صرفاً با روابط سودجویانه و به اصطلاح منفعت طلبانه به مشاور با توانایی ضعیف داده می‌شود که موجب ارائه طرح‌های غیرخلاقانه، ضعیف و بی توجه به جنبه‌های مختلف طراحی شهری می‌شود. بنابراین رعایت اخلاق در تعریف عوامل طرح و پروژه یکی از اصلی ترین علل و زمینه‌های تحقق‌پذیری طرح‌ها محسوب می‌شود.

شکل ۱- عوامل طراحی شهری با رویکرد تحقق‌پذیری (نگارندگان)

¹ Process theory

گونه‌ی رایجی از تحقیقات علمی که در آن هر رخدادی نتیجه‌ی پردازش‌های معینی تبیین می‌شود.

۳-۳- عوامل تحقق‌پذیری طراحی شهری

مرور تجارب معاصر نشان می‌دهد که عدم توجه به پیچیدگی‌های طراحی شهری به عنوان یک فرایند و در نظر نگرفتن ابعاد ماهوی و خصوصاً جنبه‌های رویه‌ای که تحت فعالیت کنترل طراحی انجام می‌پذیرد موجب عدم تحقق‌پذیری و اجرای بسیاری از طرح‌های پیشنهادی شده است. شناخت مولفه‌های رویه‌ای حاکم در پروژه‌های طراحی شهری امری پیچیده است که نمی‌توان یک چارچوب مفهومی و نظری برای آن ارائه نمود [۱۱].

در بعد آموزش طراحی شهری در ایران نیز عدم توجه به ابعاد مختلف رویه‌ای پروژه‌ها و طرح‌های شهری، سبب شده تا در بسیاری مواقع تحقق‌پذیری مطلوب این طرح‌ها صورت نگیرد. به‌علاوه دانش و مهارت‌های لازم در بعد رویه‌ای خصوصاً اجرا و تحقق‌پذیری با دانش و مهارت‌های بعد تحلیلی-طراحانه پروژه‌های طراحی شهری تفاوت اساسی دارد [۶]. در مدت کوتاه دو ساله دوره کارشناسی ارشد، تنها بخش اندکی از ابعاد مختلف رویه‌ای همچون چارچوب‌های سازمانی اداری، مالی و محیط قانونی و تشکیلاتی به دانشجویان آموزش داده می‌شود. در این میان نقش «مورد پژوهی (Case study)» در نقد و بررسی پروژه‌های طراحی شهری هم در ابعاد ماهوی و هم در باب روند و فرایند طراحی تا اجرا و تحقق‌پذیری آنها، بسیار مورد تأکید قرار گرفته است؛ به طوری که به اعتقاد برخی از صاحب‌نظران، حتی می‌تواند خلاءها و کاستی‌های کارگاه‌های طراحی را در بازنمایی واقعیت پروژه‌های طراحی شهری برای دانشجویان پر کند [۱۲].

در پژوهشی دیگر ثباتی و طوسی (۱۳۹۵)، عوامل موثر در تحقق‌پذیری پروژه‌های شهری را اینگونه معرفی می‌نمایند: مدیریت شهری، مشارکت‌پذیری، مسائل حقوقی، مسائل اقتصادی و ... که در روند پژوهش خود، نقش این چهار عامل را در عدم تحقق‌پذیری طراحی فضای شهری بابلرود پیگیری می‌کنند و در نهایت اینگونه استنباط می‌نمایند که ضعف مدیریت شهری، عدم مشارکت‌پذیری مردم و همچنین موانع و مشکلات حقوقی موجود، از مهم‌ترین دلایل عدم تحقق‌پذیری این پروژه می‌باشد [۱۳].

گلکار در پژوهشی (۱۳۸۷) بیان می‌دارد پیشنهادها طراحی شهری، اگر قرار باشد به اجرا درآید و به ایجاد تحولی واقعی در شهر بینجامد، باید بر قوانین موضوعه و دیگر مستندات قانونی مصوب کشور استوار باشد. از این رو الگوی پیشنهادی خود در پژوهش مذکور را با در نظر گرفتن چارچوب قانونی موجود برای بررسی و تصویب اسناد شهرسازی ارائه می‌دهد [۱۴].

با مرور آنچه بر نظام تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری طرح‌های توسعه شهری در کشورمان مشاهده می‌شود، در جامعه علمی، فرایند نظر و عمل (Research and Practice) ما بیشتر متوجه ادبیات حاکم بر جوامع دیگر و به نوعی دنباله‌رو الگوهای حاکم بر آن جوامع و در جامعه اجرایی بیشتر متوجه مدیریت‌های سلیقه‌ای است و در نتیجه هیچ تعامل سازنده‌ای بین این دو حوزه نبوده و در تحقق‌پذیری پروژه‌ها همیشه با مشکل روبرو بوده‌ایم. این مسئله سبب شده است که یک شکاف عمیق بین جامعه علمی و اجرایی پدیدار و حتی فضای علمی ما را در ابهام قرار دهد. آنچه می‌تواند این فاصله را کم و حتی یک پیوند بنیادین دهد از یک سو تمرکز جامعه علمی و اجرایی بر موضوع‌های واحد و از سوی دیگر یک تشریک مساعی در ارائه راه حل‌هاست. در این میان مدتی است که دانش نوپای طراحی شهری در کشورما شکل گرفته و در حال توسعه و در عرصه نظر گام‌های بسیار با ارزشی برداشته ولی در عرصه عمل هنوز در ابتدای راه قرار داریم و متأسفانه انتظار می‌رود که اگر بر همین روال پیش رود این نیز مانند دیگر حوزه‌های دانشی شهرسازی به طراحی شهری کاغذی تبدیل و پیوند نظر و عمل به شکل واقعی اتفاق نیفتد [۱۱].

صفوی (۱۳۹۰)، در پژوهشی به بررسی جایگاه مدیریت عمران شهری در تحقق طراحی شهری مطلوب می‌پردازد و بیان می‌دارد که جامعه‌ی مخاطب تحقیقش، مهم‌ترین چالش‌های مدیریتی تحقق‌پذیری طراحی شهری را در سطوح و موضوعات زیر مطرح کردند:

- سطح کلان: مسائل مربوط به ساختارهای کلان تأثیرگذار؛ ۱. چالش‌های حقوق و قوانین توسعه شهری، ۲. چالش‌های ساختار مدیریتی (تشکیلات، اختیارات، وظایف و غیره).

- سطح میانی: ویژگی‌های نهادی و روابط سازمانی و عوامل مرتبط با آن؛ ۱. چالش‌های جلب مشارکت اجتماعی و اقتصادی (سرمایه‌گذاری)، ۲. چالش‌های فنی و مهندسی نظام مدیریت توسعه شهری.
- سطح خرد: نظام‌های خرد مؤثر در توسعه شهر؛ چالش‌های مدیریت توسعه شهری در ارتباط با بخش تخصصی (حرفه‌ای و دانشگاهی) [۱۵].

۴- علل عدم تحقق‌پذیری طرح‌های طراحی شهری در ایران

در بررسی سلسله عوامل و موانع تحقق‌پذیری طراحی شهری در ایران می‌توان در ابتدا به این نکته کلیدی اشاره کرد که نظام مدیریت توسعه شهری در ایران همانند سایر جوامع متأثر از نظام حکومت مرکزی داری ویژگی‌های خاص خود است. مدیریت شهری در ایران تابعی از حکومت مرکزی بوده و اختیارات خود را از مرکز کسب می‌نماید. مدیریت شهری در ایران نظامی مستقل نیست بلکه ارگان‌ها و سازمان‌های مختلف رسمی و غیررسمی آن را هدایت می‌کنند. در این نظام شهروندان و نهادهای جامعه مدنی جایگاه مهمی ندارند. نکته مهم در این میان توجه به این موضوع است که نظام مدیریت توسعه شهری در کشورهای جهان سوم بعنوان نظامی متمرکز از نظر سیاسی و ضعیف و نفوذناپذیر از جنبه علمی، تمایل زیادی به تمرکز قدرت تصمیم‌گیری در بدنه خود دارد. این امر تأثیر زیادی بر دیگر مراجع تصمیم‌ساز و مؤثر در عرصه توسعه شهری داشته و می‌تواند به طرز قابل توجهی ناکارآمدی خود را (که متأثر از بی‌برنامگی و روزمرگی است) به دیگر ارکان نظام توسعه شهری منتقل کند. از طرفی این نظام بدلیل نفوذناپذیری علمی و بی‌اعتمادی یا بی‌توجهی نسبت به دانش طراحی شهری و روش‌های نوین آن به سختی و بسیار تدریجی و مبتنی بر روش‌های سعی و خطا اصلاح می‌شود. این روند اصلاح بسیار زمان‌بر بوده و منجر به تحمیل هزینه‌ها و اتلاف سرمایه‌های فراوان تخصصی و مالی در اجرای طرح‌های توسعه شهر می‌شود. البته باید توجه داشت که در حال حاضر پیچیدگی شرایط بگونه‌ای است که با راه‌حل‌های مقطعی و تک بعدی نمی‌توان به اصلاح نظام مدیریت عمران شهری دست یافت، برای این منظور باید تمامی عوامل ذی‌مدخل در تحقق طراحی شهری به صورت هماهنگ و با در نظر گرفتن نوع رابطه آن‌ها با هم اصلاح شوند (وظایف و اختیارات دستگاه‌ها، ساختار تشکیلاتی نهادهای ملی و محلی، اصلاح قوانین و نظام آموزشی) [۱۵]. پروژه‌های مدیریتی را می‌توان محور اصلی عامل تحقق فعالیت‌های طراحی شهری بویژه در توسعه عرصه‌های عمومی نامید [۱۵].

جدول ۱- معیارهای مؤثر در فرآیند تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران (تقنی اصل و همکاران (۱۳۹۲))

اولویت	معیارها	اولویت	معیارها
۱	صلاحیت کارفرما و مدیریت پروژه	۶	صلاحیت مشاور پروژه
۲	میزان مشارکت عمومی	۷	میزان تعامل حقوقی
۳	قدرت اقتصادی و مالی	۸	کیفیت نظام برنامه ریزی
۴	صلاحیت پیمانکار پروژه	۹	پشتیبانی علمی آکادمیکی
۵	کیفیت طرح پیشنهادی	۱۰	میزان تعامل قانونی

در حال حاضر با نگاهی اجمالی به پروژه‌های طراحی شهری که توسط مراجع ذیربط به‌ویژه شهرداری‌های بزرگ تعریف و به مشاور واگذار شده‌اند، می‌بینیم که اگرچه این پروژه‌ها به مشاور متخصص ارجاع و تهیه گردیده‌اند ولی میزان تحقق‌پذیری آن‌ها (اگر نگوئیم صفر) بسیار ناچیز بوده است. به تبع این امر، برخی مدیران توسعه شهری بدون تحقیق در رابطه با سلسله عللی که منتهی به این نتیجه شده است، اجمالاً به این نظر رسیده‌اند که پروژه‌های طراحی شهری، تنها پروژه‌هایی مطالعاتی و غیرقابل اجرا است که انجام آن‌ها مستلزم صرف بودجه‌های کلانی است [۱۵].

تفگی اصل و همکاران در پژوهش خود (۱۳۹۲)، پس از تعیین معیارها و شاخص‌های مؤثر در تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران، اهمیت و وزن هریک از معیارها و شاخص‌ها را با استفاده از پرسشنامه انجام می‌دهند و معیارهای مؤثر در فرآیند تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران را به ترتیب جدول زیر اولویت‌بندی می‌کنند.

در اولویت‌بندی مذکور موارد زیر حائز اهمیت می‌باشد؛ معیار صلاحیت کارفرما و مدیریت پروژه و شاخص‌های مرتبط بالاترین درجه اهمیت را کسب نموده که نشان از اهمیت حضور سایه‌های قدرت و مدیریت بر سر پروژه‌های طراحی شهری ایران دارد. معیار میزان مشارکت عمومی و شاخص‌های مرتبط، علیرغم بی‌توجهی در نظام شهرسازی ایران در اولویت دوم قرار گرفته است که مهر تأییدی بر لزوم پررنگ نمودن نقش آن در فرآیند تحقق پروژه‌های طراحی شهری آینده ایران می‌باشد. معیار قدرت اقتصادی و مالی و شاخص‌های مرتبط، با حضور در اولویت سوم، نشان از اهمیت خاص آن در بزرگ‌ترین دغدغه بازیگران اصلی یعنی تأمین مالی پروژه‌هاست. در واقع بسیاری از تصمیمات توسعه شهری بر اساس عوامل مالی گرفته می‌شود. معیار صلاحیت پیمانکار و شاخص‌های مرتبط، به فاصله کمی در اولویت چهارم است. با توجه به خصلت اجرایی بودن این قبیل پروژها، نقش پیمانکار و میزان صلاحیتش از اهمیت به‌سزایی برخوردار می‌باشد. معیار کیفیت طرح پیشنهادی و صلاحیت مشاور پروژه و شاخص‌های مرتبط، در اولویت‌های میانی قرار گرفت هاند. نکته قابل توجه ارزش پایین توجه به مباحث حقوقی و قانونی پروژه‌هاست که در رده‌های انتهایی قرار گرفته‌اند. این در حالی است که بخش قابل توجهی از دلایل عدم تحقق پروژه‌ها، مشکلات قانونی و حقوقی اجرای آن‌هاست. نکته دیگری که در این اولوی‌ت‌بندی حائز اهمیت است، اهمیت بسیار پایین حضور و پشتیبانی علمی آکادمیکی دانشگاه‌ها در فرآیند تحقق این قبیل پروژه‌هاست. مشارکت و همکاری دانشگاه در تدوین مبانی نظری طرح‌ها و شرح خدمات پروژها، با کمترین میزان اهمیت در اولویت انتهایی قرار گرفته است که نشان از عدم توجه بازیگران اصلی پروژه‌ها به جایگاه دانشگاه و حوزه آکادمیکی در فرآیند تحقق پروژه‌هاست. مسأله‌ای که متأسفانه در کشور ما به آن توجهی نشده است. به عبارت دیگر این قبیل از پروژه‌ها از پشتوانه علمی و مبانی نظری قوی برخوردار نمی‌باشند [۲].

تفگی اصل و همکاران در پژوهش دیگری (۱۳۹۲)، با استفاده از معیارها و شاخص‌های یافت‌شده‌ی خود در پژوهش قبلیشان، به ارزیابی میزان تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران پرداخته‌اند و با بررسی و ارزیابی این معیارها و شاخص‌ها در نمونه‌های موردی خود در پروژه‌های طراحی شهری تهران به این نتیجه دست‌یافته‌اند که در وضع موجود، پروژه‌های منتخب تحقیق هم بر اساس معیارها و هم بر اساس شاخص‌های تحقیق، از حیث میزان تحقق‌پذیری در وضعیت نیمه مطلوب تا نامطلوب قرار دارند. با تعمیم نتایج حاصل به کل پروژه‌های اجراشده طراحی شهری ایران، می‌توان اذعان داشت که این پروژه‌ها در وضعیت موجود، از جهت میزان تحقق، در وضعیت نیمه مطلوب تا نامطلوب قرار دارند. یافته مذکور بیان‌کننده آن است که فرآیند تحقق این پروژه‌ها در ایران با مشکلات و ضعف‌های فراوانی روبه‌روست. این مشکلات به فراخور در هر سه مرحله تهیه، تصویب و اجرا وجود داشته است. بازیگران اصلی انجام این پروژه‌ها اعم از مهندسان مشاور، مدیران شهری و پیمانکاران، هر یک به درجاتی در این امر دخیل هستند [۱۶].

۵- نمونه‌های موردی از طرح‌های طراحی شهری در ایران

پروژه‌های طراحی شهری معاصر ایران را می‌توان در چند دسته زیر دسته‌بندی و بررسی نمود: پیاده‌راه‌ها، بافت‌های فرسوده، فضاهای شهری، شهرک‌ها و شهرهای جدید، طرح‌های ناماسازی. این طرح‌ها به تفکیک هر دسته نمونه‌ها و مصادیق آن از شهرهای ایران بررسی می‌شود:

۵-۱- طرح‌های پیاده‌راه‌سازی

در سال‌های اخیر پروژه‌های پیاده‌راه‌سازی متعددی از سوی شهرداری‌های شهرهای مختلف تهیه شده است که برخی از آن‌ها اجرا و برخی نیز در فرآیند اجرا با موانعی روبرو بوده است. نکته قابل توجه در این طرح‌ها این است که اکثر این پروژه‌ها، پیاده‌راه را معادل

سنگفرش دانسته و با هدف برداشتن ترافیک و سنگفرش نمودن مسیر یا مسیرهایی از شهر به عمل مبادرت نموده‌اند. از جمله پیاده‌راه‌ها می‌توان به پیاده‌راه ۱۵ خرداد تهران و تربیت تبریز نام برد. همچنین پیاده راه ۱۷ شهریور تهران که با تعارضات مدنی متعددی از سوی کسبه در عدم تغییر کاربری نمایشگاه‌های ماشین موانعی در موفقیت ایران پروژه ایجاد نموده‌اند. همچنین پیاده‌راه خیابان جمهوری تبریز برای مسیر مقابل بازار تاریخی تبریز تهیه شده بود با مخالفت گروه‌های قابل توجهی از کسبه متوقف گردید. یکی دیگر از طرح‌های پیاده‌راهی، طرح ره‌باغ‌های مشهد به سوی حرم مطهر امام رضا (ع) است که اغلب با مداخلات بسیار و ایجاد ترازهای زیرسطحی و تملک اجباری املاک مردمی معارضان مدنی بسیاری را بدنبال داشته است.

شکل ۲- پیاده‌راه ۱۷ شهریور تهران (راست)؛ طرح پیاده راه جمهوری تبریز (وسط)؛ ره باغ‌های مشهد (چپ)

۵-۲- طرح‌های بافت فرسوده

سال‌هاست بافت‌های قدیمی‌تر در مرکز و حاشیه شهرها با مشکلات ناشی از فرسودگی کالبدی، فعالیتی، ساختاری، اجتماعی، زیرساختی و ... مواجه‌اند و طرح‌های گوناگون مداخله در این بافت‌ها تهیه و اجرا می‌شوند. محله شهید خوب بخت تهران به عنوان یکی از اولین محله‌های شهر تهران است که دستخوش انواع سیاست‌های نوسازی قرار گرفته است. آقاصفری و همکاران (۱۳۸۹)، در پژوهش خود با عنوان «بررسی نوسازی و بهسازی بافت فرسوده محله شهید خوب بخت تهران»، در بخش نتیجه‌گیری اعلام می‌دارند: «بررسی طرح‌ها و سندهای برنامه‌ریزی در زمینه محدوده مورد مطالعه، بیانگر آن است که این طرح‌ها به دلیل وجود تنگناهای قانونی و مقرراتی، عدم ارتباط مناسب بین سازمانی، تداخل مدیریتی، عدم توجه به ارزش‌های موجود در محله، عدم توجه به ویژگی‌های اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی از کارایی لازم برخوردار نیستند.» [۱۷]. محله‌ی خانی آباد تهران نیز از جمله محله‌هایی است که با فرسودگی مواجه است و مطالعات بنی‌هاشمی و همکاران (۱۳۹۲) در رابطه با آن نشان می‌دهد سیاست‌های نادرست برنامه‌ریزی و طراحی نه تنها تقویت این بخش را به دنبال نداشته بلکه باعث تسریع در فرسودگی آن شده است [۱۸].

شکل ۳- بافت فرسوده محله شهید خوب بخت تهران (راست)، محله خانی آباد تهران (چپ)

۵-۳- طرح‌های فضای شهری

یکی از مهم‌ترین فضاهای شهری به عنوان محل زندگی جمعی شهروندان، میدان‌های شهری هستند که همواره با هدف ارتقاء کیفیت، دستخوش مداخلات گوناگون قرار گرفته اند. برخی از پروژه‌ها به خوبی اجرا شده و موجب افزایش کیفیت محیط شده اند و برخی دیگر با موانعی رو به رو شده و وضعیت موجود آن را نیز دچار مسائل مختلف نموده‌است. میدان توپخانه یکی از میدان‌های مهم تهران در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار شکل گرفته و نخستین میدان تهران است که ویژگی فضاهای شهر مدرن در آن پدیدار شده است [۱۹]. هم‌اینک گودبرداری محل ساختمان بلدی در این میدان، نیازمند توجه و اقدام سریع تری است تا با تکمیل طرح، کیفیت این محدوده بهبود یابد. از دیگر میدان‌های شهری، میدان شهدا شهر مشهد می‌باشد که در مرحله‌ی تملک و تخریب نیز با تعارضاتی مواجه گردید و آنچه امروز شواهد نشان می‌دهد این است که آن گونه که انتظار می‌رفت مورد مقبولیت و استفاده شهروندان واقع نگردیده است. فضای باز محله ای شیرین دخت از جمله پروژه‌های فضای شهری است که با هدف بهبود کیفیت عرصه عمومی در مقیاس محلی در شهر تهران طراحی و اجرا شده است.

شکل ۴- طرح احیای میدان‌های تهران؛ میدان امام خمینی (ره) (توپخانه) تهران (راست)، میدان شهدا مشهد (وسط)، فضای باز محله‌ای شیرین دخت (چپ)

۵-۴- طرح‌های شهرها و شهرک‌های جدید

در پی افزایش جمعیت شهرها و افت کیفیت زندگی از یک طرف و محدودیت توسعه افقی از طرفی دیگر، راهبرد احداث شهرهای جدید در دستور کار دولت قرار گرفت. یکی از این شهرها شهر جدید اندیشه است که در سال ۱۳۷۲ اجرای آن شروع شد. این شهر در جنوب غربی تهران واقع شده و پرجمعیت‌ترین شهر جدید در رابطه با تهران است. خزائی‌نژاد و صیف‌الدینی (۱۳۹۱) با ارزشیابی عملکرد شهر جدید اندیشه، آن را به عنوان یک شهر موفق در جذب سرریز جمعیت، جلب رضایت ساکنان و تأمین شغل معرفی می‌نمایند [۲۰]. یکی دیگر از شهرهای جدید ساخته شده، شهر جدید هشتگرد می‌باشد که در سال ۱۳۷۱، عملیات اجرایی آن شروع شد. رفیعیان، مولودی و پورطاهری (۱۳۸۹)، در پژوهشی شهر جدید هشتگرد را مورد سنجش کیفیت محیطی قرار داده‌اند و بر اساس یافته‌هایشان بیان می‌دارند کیفیت محیط شهری شهر جدید هشتگرد از دیدگاه ساکنان در سطح پایینی قرار دارد [۲۱]. از دیگر شهرهای جدید اجرا شده، شهر جدید صدرا در استان فارس می‌باشد. بزی و افراسیابی‌راد (۱۳۸۸)، میزان موفقیت و کارایی شهر جدید صدرا را مورد سنجش و ارزیابی قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که میزان رضایت ساکنان شهر جدید صدرا در حد بسیار پایینی قرار دارد و درصد بالای از جمعیت، تمایلی به اقامت دائم در آن ندارند [۲۲]. شهر جدید صدرا با هدف اسکان سرریز جمعیت شیراز در دهه ۷۰ در ۲۰ کیلومتری غرب این کلانشهر ساخته شد و اینک با مشکلات متعددی مواجه است که سالیان درازی است که گریبان اهالی این شهر را گرفته است.

شکل ۵- طرح شهر جدید اندیشه (راست)، شهر جدید هشتگرد (وسط)، شهر جدید صدرا (چپ)

۵-۵- طرح‌های نماسازی

از دلایل عمده آشفتگی و بی‌نظمی کالبدی در شهرها، بی‌توجهی معماران به محیط، در مقیاسی کلان‌تر از طراحی یک ساختمان واحد است. تک‌تک بناها و فضاها به عنوان اجزای یک شهر باید در پیوند با یکدیگر دیده شوند. طرح‌های نماسازی به عنوان راهکاری برای افزایش کیفیت بصری شهرها امروزه مورد توجه طراحان شهری قرار گرفته است. یکی از این طراحی‌ها را می‌توان در پروژه‌ی طراحی شهری بخشی از خیابان کارگر جنوبی تهران دید که با هدف سامان‌دهی یا نظم‌دهی بدنه خیابان صورت گرفته است. از دیگر طرح‌های نماسازی انجام گرفته را می‌توان در پروژه‌ی کف‌سازی و بدنه‌سازی محور کلوان نائین یافت که در بافت فرسوده نائین صورت گرفته و سعی شده در تطابق با معماری سنتی بافت، انجام گیرد. یکی دیگر از این گونه طرح‌ها که در میدان شاه طهماسب یزد صورت گرفته است، بدنه سازی میدان شاه طهماسب (بعثت) ورودی خیابان سید گل‌سرخ است که با در اولویت قرار دادن حفاظت و مرمت میراث فرهنگی، انجام گرفته است.

شکل ۶- طرح شهری خیابان کارگر جنوبی (راست)، طرح کف‌سازی و بدنه‌سازی محور کلوان نائین (وسط)، بدنه سازی میدان شاه طهماسب یزد (چپ)

جدول ۲- چالش‌های مدیریتی تحقق‌پذیری طراحی شهری در سطوح سه‌گانه (نگارندگان)

سطح و مقیاس	شرایط تحقق‌پذیری طراحی شهری در ایران	نمونه پروژه‌های طراحی شهری
عوامل برنامه ریزی و طراحی	ارایه طرح‌های خلاقانه و مردم محور و مساله گشا، مداخله حداقلی و میانی در صورت نیاز و پرهیز از مداخله حداکثری	پل طبیعت، پیاده راه سی تیر (نسبتا موفق) پروژه های بافت فرسوده تهران (نسبتا ناموفق)
عوامل مدیریتی	رعایت عدالت و تعهد در انتخاب مشاور و پیمانکار، پرهیز از دخالت منافع فردی و گروهی در تعریف و انتخاب و واگذاری پروژه‌ها، پرهیز از اعمال نظر غیر تخصصی و دیدگاههای یک بعدی (نظیر دیدگاههای صرفا اقتصادی یا صرفا عمرانی)، مشارکت موثر خبرگان و حرفه‌مندان؛ حمایت سیاسی از طرح‌ها و برنامه‌ها، توجه به نقش طراح و برنامه‌ریز در فرآیند	میدان شهدای مشهد (ناموفق) میدان امام حسین (ع) و پیاده راه ۱۷ شهریور تهران (نسبتا ناموفق) انتقال خط آهن تهران تبریز به زیرزمین و ره باغ حضرت فاطمه زهرا (س) (نسبتا موفق) طراحی میدان امام خمینی تهران (موفق) پروژه بلور کشاورزی تهران (موفق)

اجرا، توجه به صلاحیت پیمانکار پروژه، پایبندی مدیران آتی به طرح‌های در حال اجرا	
عوامل اقتصادی	پرهیز از برنامه ریزی ابرپروژه‌ها و اختصاص بودجه کلان به یک مگا پروژه؛ حمایت بودجه‌ای از طرح‌ها و برنامه‌ها، توجه به هزینه-فایده طرح‌ها، تعهد منابع مالی، توجه به امکان‌سنجی پروژه‌ها
عوامل اجتماعی و فرهنگی	توجه و احترام به زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی؛ توجه به ارتباط میان اهداف طرح و نیازهای شهروندان، توجه به مشارکت شهروندان در طرح‌ها، مطابقت طرح و برنامه با زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی، شفافیت اطلاعات و آگاه نمودن ذی‌نفعان از فرآیند و نتایج طرح
عوامل حقوقی	توجه به حقوق شهروندی مالکان و همه عوامل ذی‌مدخل، در نظر گرفتن حق انتخاب برای ذی‌نفعان، توجه به حقوق مالکیتی مالکان
عوامل اخلاقی	پایبندی مدیران، کارفرمایان، پیمانکاران و طراحان و برنامه‌ریزان به تعهدات و مسئولیت‌های حرفه‌ای خود، جلوگیری از رانت‌خواری

۵- نتیجه‌گیری

کندوکاو و تحلیل علل ناکامی پروژه‌های طراحی شهری و اهمیت بسیار بالای زمان و چگونگی اجرای طرح در این پروژه‌ها، موجب شد توجه متخصصان به بعد فرآیندی طراحی شهری معطوف شود چراکه به نظر می‌رسید راه حل این مسئله در رابطه علی میان کیفیت فرآیند و کیفیت فرآورده باشد. از طرفی مبحث فرایند طراحی شهری، که با مقوله روش‌شناسی در حیطه تصمیم‌گیری طراحی و تدارک بسترهای لازم برای تحقق‌پذیر کردن تصمیمات سروکار دارد، بخشی از بعد رویه‌ای دانش طراحی شهری را تشکیل می‌دهد. و تجارب مختلف طی گذشت زمان ثابت کرد پروژه‌هایی که صرفاً به بعد ماهوی طراحی شهری می‌پردازند، موفق نخواهند بود. به بیان پژوهشگران این رشته، در بعد آموزش طراحی شهری در ایران نیز عدم توجه به ابعاد مختلف رویه‌ای پروژه‌ها و طرح‌های شهری، سبب شده تا در بسیاری مواقع تحقق‌پذیری مطلوب این طرح‌ها صورت نگیرد. بدین سبب توجه به رویه و شناسایی معیارها و شاخص‌های مؤثر در فرآیند تحقق اهمیت یافت.

از جمله مواردی که در نهایت در شکل‌گیری پروژه‌های طراحی شهری نقش دارند می‌توان به تصمیمات بازاریابی بخش خصوصی و عمومی و منابع تأمین مالی اشاره نمود. همچنین برخی پژوهشگران به مواردی همچون مدیریت شهری، مشارکت‌پذیری، مسائل حقوقی، مسائل اقتصادی و ... در تحقق‌پذیری پروژه‌های شهری اشاره می‌کنند. یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار در تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری از دید یکی از اصلی‌ترین پژوهشگران طراحی شهری کشور، توجه به قوانین موضوعه و دیگر مستندات قانونی مصوب کشور در مرحله ارائه پیشنهادها طراحی شهری است.

از طرفی به گمان برخی پژوهشگران در جامعه علمی کشورمان، نظام تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری طرح‌های توسعه شهری بیشتر دنباله‌رو الگوهای حاکم بر جوامع دیگر است و جامعه اجرایی، بیشتر مدیریت به صورت سلیقه‌ای است و این نبود تعامل میان این دو حوزه

موجب می‌شود تحقق‌پذیری پروژه‌ها همیشه با مشکل روبرو شود. در ادامه این پژوهش‌گر عوامل ایجاد پیوند میان این دو حوزه را از یک سو تمرکز جامعه علمی و اجرایی بر موضوع‌های واحد و از سوی دیگر یک تشریک مساعی در ارائه راه حل‌ها می‌داند. همچنین پژوهش‌ها پیرامون جایگاه مدیریت عمران شهری در تحقق طراحی شهری نشان می‌دهد مسائل پیش روی تحقق‌پذیری طراحی شهری، در سطوح مختلف کلان، میانی و خرد قابل دسته‌بندی است که هر یک از این سطوح، با چالش‌های خاص خود مواجه است. برخی پژوهشگران نیز از مسائل مربوط به حاکمیت در این حوزه در ایران را این موضوع می‌دانند که مدیریت توسعه شهری در ایران مانند سایر جوامع متأثر از نظام حکومت مرکزی است و اختیارات خود را از مرکز کسب می‌نماید و این امر بر تصمیم‌سازی بسیار تأثیرگذار است و می‌تواند ناکارآمدی خود را به دیگر ارکان نظام توسعه شهری منتقل کند. از طرفی این نظام بدلیل نفوذناپذیری علمی و بی‌اعتمادی یا بی‌توجهی نسبت به دانش طراحی شهری و روش‌های نوین آن به سختی و بسیار تدریجی و مبتنی بر روش‌های سعی و خطا اصلاح می‌شود. برخی پژوهشگران نیز پروسه‌های مدیریتی را محور اصلی عامل تحقق فعالیت‌های طراحی شهری می‌دانند. و از طرفی برخی مدیران توسعه شهری بدون تحقیق در رابطه با سلسله‌عللی که منتهی به این نتیجه شده است، اجمالاً به این نظر رسیده‌اند که پروژه‌های طراحی شهری، تنها پروژه‌هایی مطالعاتی و غیرقابل اجرا است که انجام آن‌ها مستلزم صرف بودجه‌های کلانی است. برخی پژوهشگران این حوزه معیارهای مؤثر در فرآیند تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران را به این ترتیب معرفی می‌کنند: صلاحیت کارفرما و مدیریت پروژه، میزان مشارکت عمومی، قدرت اقتصادی و مالی، صلاحیت پیمانکار پروژه، کیفیت طرح پیشنهادی، صلاحیت مشاور پروژه، میزان تعامل حقوقی، کیفیت نظام برنامه‌ریزی، پشتیبانی علمی آکادمیک، میزان تعامل قانونی. و سپس با ارزیابی میزان تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران با استفاده از معیارها و شاخص‌های نام برده خود به این نتیجه دست‌یافته‌اند که در وضع موجود، پروژه‌های منتخب تحقیق هم بر اساس معیارها و هم بر اساس شاخص‌های تحقیق، از حیث میزان تحقق‌پذیری در وضعیت نیمه مطلوب تا نامطلوب قرار دارند. و این نتیجه را قابل تعمیم به کل پروژه‌های اجراشده طراحی شهری ایران می‌دانند.

در نهایت باید گفت طراحی شهری به عنوان دانشی که به صورت نظری پیشرفت بسیار خوبی در کشور داشته اما در عمل هنوز در مراحل ابتدایی خود قرارداد، و اگر همین روند ادامه یابد و تغییری در آن ایجاد نشود، طراحی شهری تبدیل به طرح‌هایی صرفاً روی کاغذ خواهد شد.

تشکر و قدردانی: موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تاییدیه‌های اخلاقی: موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع: موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

سهام نویسندگان در مقاله: موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

منابع مالی و حمایت‌ها: موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

منابع

- Gosling, D. (1996). Gordon Cullen: Visions of Urban Design. London: Academy Editions.
- ثقفی اصل، آرش، زبردست، اسفندیار، ماجدی، حمید (۱۳۹۲). شناسایی و اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های مؤثر در فرآیند تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران. نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، شماره ۱۳، ۱۸۳-۱۹۷.
- کوان، رابرت. (۱۳۸۵) اسناد هدایت طراحی شهری، ترجمه: گلکار، ک. و حسین‌یون، س.، انتشارات اسلیمی، چاپ اول.
- Cowan, R. Cowan, R, H. Rogers, L (2005) the Dictionary of Urbanism, Streetwise Press.
- رضایی، ناصر، ماجدی، حمید، زرآبادی، زهرا سادات(سعیده)، ذبیحی، حسین (۱۳۹۷). تبیین نقش عوامل مؤثر بر تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز). نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۹، شماره ۳۴، ۵۸-۴۷.

۶. گلکار، کوروش (۱۳۹۰). آفرینش مکان پایدار: تاملاتی در باب نظریه طراحی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۷. ثقفی اصل، آرش (۱۳۹۸). ارائه مدل مفهومی تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری ایران بر مبنای نظریات فوکو و هابرماس. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۳۰، ۶۹-۸۳.
۸. الکساندر، کریستوفر. چرمایف، س. (۱۳۷۱) کتاب عرصه‌های زندگی جمعی و خصوصی، ترجمه: مزینی، م.، دانشگاه تهران.
9. Carmona, M. Heath, T. Oc, T. Tiesdell, S. (2003) Public space urban space, Architectural Press.
۱۰. گلکار، کوروش (۱۳۹۰). طراحی شهری، فرایند یا فرایندها. صغه. دوره ۲۱، شماره ۱. ۹۹-۱۳۴.
۱۱. محقق دولت‌آبادی، مجتبی (۱۳۸۷). طراحی شهری بافت فرسوده مارچین اصفهان با تأکید بر تحقق‌پذیری. پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه شهید بهشتی دانشکده معماری و شهرسازی گروه طراحی شهری
۱۲. حکیمیان، پانته‌آ (۱۳۹۹). آموزش رسمی طراحی شهری در ایران، فصلنامه علمی-تخصصی انجمن طراحان شهری در ایران، سال ۲، شماره ۶، ۵۲-۶۰.
۱۳. ثباتی، علی، طوسی، رئوفه (۱۳۹۵). بررسی پروژه طراحی فضای شهری حاشیه رودخانه بابلرود و موانع تحقق‌پذیری آن. فصلنامه معماری سبز، سال ۲، شماره ۴، ۷-۱.
۱۴. گلکار، کوروش (۱۳۸۷). طراحی شهری سیاست‌گذار و طراحی شهری طرح‌ریز الگوهایی عملیاتی برای تدوین ابزارهای هدایت و کنترل در ایران. صغه، دوره ۱۷، شماره ۴۶. ۵۱-۶۶.
۱۵. صفوی، سیدعلی (۱۳۹۰). بررسی جایگاه مدیریت عمران شری در تحقق طراحی شهری مطلوب؛ نمونه موردی: برنامه‌های توسعه و عمران در تهران. مدیریت شهری، شماره ۲۸، ۲۵۵-۲۷۲.
۱۶. ثقفی اصل، آرش، زبردست، اسفندیار، ماجدی، حمید (۱۳۹۲). ارزیابی میزان تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران نمونه موردی: پروژه‌های اجرا شده در تهران. نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، شماره ۱۷، ۱۸۵-۱۹۷.
۱۷. آقاصفیری، عارف، حاتمی‌نژاد، سیدحسین، پوراحمد، احمد، رهنمایی، محمدتقی، منصور، سید امیر، کلاتتری خلیل آباد، حسین (۱۳۸۹). بررسی نوسازی و بهسازی بافت فرسوده محله شهید خوب بخت تهران. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره اول، پاییز ۱۳۸۹. ۵۹-۷۱.
۱۸. بنی‌هاشمی، ام‌هانی، سرور، رحیم، زیاری، یوسفعلی (۱۳۹۲). توسعه میان‌افزا در بافت‌های فرسوده شهری مورد مطالعه محله خانی‌آباد تهران. فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال دهم، شماره ۴۰. ۴۱-۵۴.
۱۹. قبادیان، وحید، رضایی، محمود (۱۳۹۱). نخستین میدان مدرن شهر تهران بررسی دگردیسی تاریخی-فضایی میدان‌های کهن تهران تا دوره‌ی مدرن. نشریه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره ۴۵، شماره ۴، ۱۷۷-۱۹۶.
۲۰. خزائی نژاد، فروغ، سیف‌الدینی، فرانک (۱۳۹۱). ارزشیابی عملکرد شهر جدید اندیشه. مجله علمی-پژوهشی آمایش سرزمین، دوره ۴، شماره ۲. ۷۵-۹۶.
۲۱. رفیعیان، مجتبی، مولودی، جمشید، پورطاهری، مهدی (۱۳۹۰). مدرس علوم انسانی-برنامه‌ریزی و آمایش فضا. دوره ۱۵، شماره ۳. ۱۹-۳۸.
۲۲. بزی، خدارحم، افراسیابی‌راد، محمدصادق (۱۳۸۸). سنجش و ارزیابی میزان موفقیت و کارایی شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر جدید صدرا). مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال ۱، شماره ۲. ۱۱۱-۱۳۴.

Recognizing the dimensions and criteria of feasibility of urban plans in contemporary Iranian experiences

Asghar Molaei¹, Maryam Mohammadzadeh²

1- Assistant Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts

2- Graduate of the Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts

molaei.2488@gmail.com

Abstract

One of the constant concerns of urban design circles is to search and analyze the causes of the failure of urban development projects. In other words, the question is usually asked why such projects, which are sometimes based on theories and by the elites of the profession, have not led to the production of desirable products in practice? Exploration and analysis of the causes of failure of urban design projects and the very high importance of time and how to implement the plan in these projects, caused the attention of experts to the urban design process, because it seemed that the solution to this problem in the causal relationship between Process quality and product quality. Also, some researchers introduce criteria and indicators affecting the feasibility of urban design, the most important of which, which are also addressed in this study, can be planning and design factors, factors Managerial, economic factors, social and cultural factors, legal factors, ethical factors mentioned. This research is a review of articles and theories in this field.

Keywords: Feasibility, Urban Design, Urban Design in Action, Iran.